

Fennhézáz

A *büszke, döllyfös, gögös* szavak mellett – bizonyos hangulati eltéréssel – hasonló gyarló, visszataszító emberi tulajdonságot, viselkedést jelöl a *fennhézáz*. A szó mai jelentéséig hosszú az út, s felderítésére három irányból történt kísérlet. 1. A *héja* madárral s repülésével kapcsolatosan tárgyalja SZARVAS GÁBOR (BpSzemle. LXXII, 492). Feltevését megerősíti, hogy más, jellegzetes mozgású állatok viselkedését is jelölik hasonló képzésű szóval, például *kacsáz, kígyóz* stb., s talán így a *hézáz* is. SZARVAS véleményéhez legutóbb SIMON GYÖRGYI csatlakozott (Pais-Eml. 198). Ezt az eredeztetést – mint majd látni fogjuk – megcáfolják a nyelvtörténeti és nyelvjárási adatok. 2. A *hiú* 'üres; padlás' szóban lát lehetőséget BEKE (Nyr. LIX, 97) és a SzófSz. Vélekedésük szerint a *fennhézáz* és a *hiú* jelentéstani kapcsolata úgy érthető, hogy a padlás a ház legmagasabbra építhető helyisége, mellyel egyes hiú emberek *fennhézázhatnak*. 3. A *héz* 'kéreg; tető' jelentésből magyarázza szavunkat SZILY (Mny. XIV. 278) és legutóbb meggyőzően BEKE (Nyr. LXXVI, 56; LXXXI, 247).

Véleményemmel a legutóbbi megoldáshoz kapcsolódom, s csupán néhány kiegészítéssel szándékoznám egyértelműbbé, kerekébbé tenni a kialakult, de még nem teljesen egész képet.

Ami egyfelől a *hiú, héj* szó 'üresség, padlás' jelentését, másfelől a *héz* szó 'tető, háztető' jelentését illeti, két különböző, finnugor kori alapjelentésből indulhatnánk ki: egyrészt az „üresség”, másrészt a „kéreg” vagy „fedél” fogalmából (MUSz. 129; SzófSz. 118). Az e fogalmakat jelölő szavak hangalakilag közel állhattak egymáshoz, a későbbiekben pedig tárgyi érintkezésbe jutva (a padlás ürege és fedele) a kapcsolat még szorosabb lesz közöttük.

A padlás és a tető azonban nem azonos tárgyi valóságok.

Sok házépítő ember hiúságból környezeténél magasabbra építi házát. Ennek legmagasabb helyisége a padlás, melynél magasabbra mintegy koronaként már csak a háznak a fedele, a tető, a *héz* került. Az építkezés legvégső, legnagyobb magasságban végrehajtott művelete volt a *hézázás*. A régiségbeli és nyelvjárási adatok minden kétséget kizáróan igazolják ezt a körülményt. A régiségből: Helt: Krón.: „Az epületet be *heiaztatok*: öreg czerepeckel”; Ker: Préd.: „Kész a ház, *hejazattya* az egek” Thaly: Adal. II. 262: „zsendelyes *hi*”; Czegl: Tromf. 208: „A cseréppel s badokkal *hejazot* templom” (NySz.); 1549: „*hyazo* zegh”; 1638: „Ezer kupas es lapos *heyazni* valo czerep”; 1637: „Deszka padlasaval es *heiazatiaval*” (OkI Sz.). A népnyelvből: *be-hajaz*: betetőz: Kecskemét (Nyr. X, 381); *hézázás*: az asztag tetejének leszedeése cséplés alkalmával: Győr m. Csécsény (Nyr. XII, 236).

BALASSI és BALLAGI szótáraiban a *héz* 'háztető' jelentésben is szerepel.

A szó vegyes hangrendűsége talán nem okoz különösebb nehézséget. BUDENZ a MUSz.-ban *héz* ~ *haj* alakváltozatokról beszél. BEKE (Nyr. LXXVI, 56) szerint „a *hajaz* csak alakváltozata a *hézáz* igének, ez már a régi nyelvben is megvan 'betetőz, a házra tetőt rak' jelentésben”.

Az első szótagbeli hangzó velaris hang lehetett – a mai vegyes hangrendűség is ezt bizonyítja –, melynek folytatója a *héjáz é*-je. A palato-velaris harmónia – mint általában a régi származékoknál – itt sem érvényesült. A többeli szabályos *a* helyett szereplő *á*-t talán a funkció-elhomályosodás gyakori jelenségével magyarázhatjuk. Egyes szavak gyakrabban szerepelnek birtokos személyranggal ellátva, mint nominativusban: *torzsa, pofa, zusa, mája, néne, bátya, héja*. Idővel a ragozott alak nominativusként él tovább. A *héj*-nak, illetőleg *héjá*-nak Székelyföldön „menj föl a *hébára*” továbbragozott formája él (Nyr. XIV, 276).

Ezek a szavak az analógia hatására beleilleszkedtek a hangzórövidítő tövek rendszerébe, s ragozott alakjaikban ezekhez hasonlóan viselkednek: *kacsa ~ kacsáz, pofa ~ pofáz, héja ~ héjáz*.

Ebben látom magyarázatát az EtSz. következő mondatának: „Az adatokból kitűnik, hogy a *héjaz* alak a XVII. században szokottabb, a XVIII.-ban a *héjáz* kezdi kiszorítani.”

1957 tavaszán Pais Dezső tartotta az évfolyam-előadást a másodéveseknek magyar nyelvtörténetből. Nem emlékszem már, milyen apropóból, de szóba került a *fennhéjáz* szó. A professzor úr megemlítette, szívesen venné, ha hallgatói valamelyike felderítené e szó eredetét. Több hetes munkát követően bekopogtam hozzá megfejtési kísérletemmel. Szokott pattogó modorával (amelyben bőven rejlett szeretet) fogadott, s a félév során háromszor is visszaadta átdolgozásra, pontosításra próbálkozásomat. Mire közlésre is elfogadta nagy hírű lapjába, a Magyar Nyelvbe, lett valamelyes sejtelmem a filológia mibenlétéről. A piciny publikációnak, az „első fecskének” jobban örültem, mint évekkel később megjelenő első könyvemnek. Etimológiámat azóta többen vitatták, magam pedig szívesen olvasom ifjúkori botlásom fejleményeit. Örömmel veszem, hogy nem is akárhol, a TESz.-ben is nyoma van.